

საქართველოს პალეოლითის ლევალუაური ინდუსტრიები

მეოთხეულ პერიოდში საქართველოს ტერიტორია მეტად ინტენსიურად იყო ათვისებული პირველყოფილი ადამიანების მიერ, რაც განპირობებული იყო კავკასიის ამ რეგიონში ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობების არსებობით. კლიმატური პირობები, ლანდშაფტის მრავალფეროვნება, ფლორისა და ფაუნის სიმდიდრე, ბუნებრივი თავშესაფრებისა (მღვიმეები, ეხები, ფარდულები) და ნედლეულის საბადოების სიუხვე პირველყოფილ ადამიანს ამ რეგიონში იზიდავდა. საქართველოში დღემდე დადგენილ სადგომთა (400-ზე მეტი) უმრავლესობა სტრატეგრაფიას მოკლებულია, მაგრამ მათი მნიშვნელოვანი ნაწილის ლოკალიზება და ხასიათის გარკვევა მაინც შესაძლებელია. ქვედა და შუა პალეოლითის ხანის (იმ პერიოდების, რომელთათვისაც დამახასიათებელია ლევალუას ტექნიკა) 30-მდე ძველი სტრატეგოციურებულია; შესაბამისად, მეტნაკლებად შესაძლებელია მათი რაობის გარკვევა და მათგან შედარებით სრული ინფორმაციის მიღება.

საქართველოს შუა პალეოლითში დღეისათვის დადგენილია რამდენიმე ლოკალურ-კულტურული ჯგუფი, რომლებიც ერთმანეთისაგან ქვის როგორც პირველადი, ისე მეორადი დამუშავებით განსხვავდებიან. წინამდებარე ნაშრომში ჩვენს კონკრეტულ ინტერესს წარმოადგენს ჯრუჭულა-კუდაროს და ცხინვალის შუა პალეოლითური ლოკალურ-კულტურული ჯგუფები, აგრეთვე აშელისა და შუა პალეოლითის ეპოქის ზემო იმერეთის რეგიონის ღია ტიპის პალეოლითური სადგომები (ილ. 1), რომელთათვისაც დამახასიათებელია ქვის ლევალუაური ტექნიკით დამუშავება (ორბალი I, IV; სარბები, საქორია-კაუნარი, ბეხნარი, კაეები).

ლევალუაური ტექნიკა უკვე აშელის ეპოქაში ჩნდება, მაგრამ თავისი განვითარებისა და გავრცელების პიკს შუა პალეოლითურ (მუსტიეს) პერიოდში აღწევს. იგი ზედა პალეოლითში თითქმის აღარ გვხვდება.

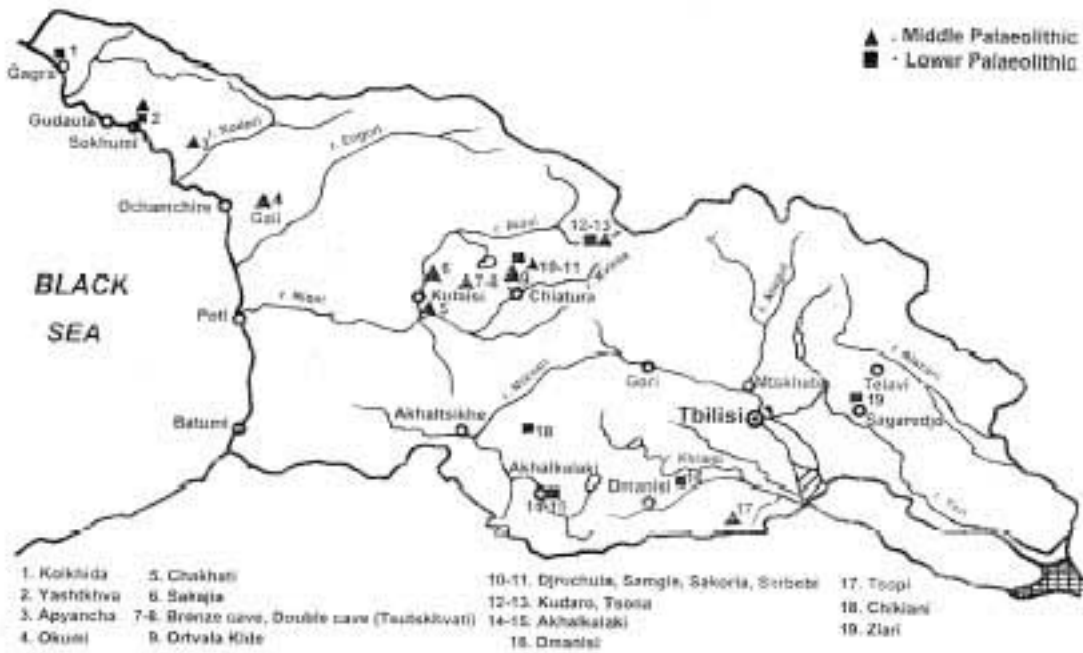
ლევალუაური ტექნიკა, როგორც ქვის დამუშავების ერთ-ერთი მეთოდი, პირველად დაადგინა გაბრიელ დე მორტილიემ მე-19 ს-ის ბოლოს.¹ ამ ტექნიკის კლასიკური განსაზღვრება შეიმუშავა

ფრანსუა ბორდმა: „ეს არის წინასწარ განსაზღვრული ფორმის ანატაკეცი, რომელიც მიიღება ატაკეცამდე ნუკლეუსის სპეციალური მომზადების შემდეგ“.² ამ განსაზღვრებაში არეულობა შეიტანა შემდგომში იმ ანატაკეცთა ფორმების მრავალსახეობამ, რომელიც ესადაგებოდა ამ კლასიფიკაციას. ფ. ბორდმა სცადა კლასიკური, ფართო, ოვალური ანატაკეცებისაგან, რომლებიც ნუკლეუსის ცენტრისკენული დამუშავების შემდეგობით მზადდება, განესხვავებინა „ლევალუაური წვეტანები“ და „ლევალუაური ლამელები“, რისთვისაც სპეციალური, მორფოლოგიური და მეტრული კრიტერიუმები გამოიყენა³ (ტაბ. VI, სურ. 1). საქართველოს პალეოლითური ძეგლების შესწავლისას სწორედ ეს განსაზღვრება გამოიყენებოდა.

ლევალუაური ტექნიკის ხასიათის ახლებური გაგების მცდელობა წარმოადგინა ერიკ ბიოლამ.⁴ მის მიხედვით, ლევალუაური ნუკლეუსის მომზადება ორი ძირითადი მოქმედების საშუალებით ხდება: პირველი – მზადდება დარტყმის მოედნები, რომლებიც გადაჭიმულია შერჩეული კაჭრის მთელ ან თითქმის მთელ პერიმეტრზე. ჩვეულებრივ, ეს ხდება მეტ-ნაკლებად ვერტიკალური დარტყმის საშუალებით, რომელიც ნუკლეუსის ზედა სიბრტყიდან ქვედა სიბრტყისკენაა მიმართული; მეორე ეტაპი – ნუკლეუსის ზედაპირზე, პერიმეტრზე შექმნილი დარტყმის მოედნებიდან მიყენებული დარტყმების საშუალებით ხდება სისტემატიური, თანმიმდევრობითი ატაკეცვა.

ე. ბიოლამ ძირითადი სტრატეგიის ორ ჯგუფს უწოდა „ხაზოვანი“ (Lineal) და „პერიოდული“ (Recurrent) ატაკეცვა⁵ (ქართულად შესატყვისი ტერმინი არ გამოიყენებოდა, შესაძლებელია მომავალში უფრო მოქნილი ტერმინები შეირჩეს).

„ხაზოვანი“ ლევალუაური ტექნიკის გამოყენების მეშვეობით ნუკლეუსის ზედაპირიდან მიიღება ერთი ძირითადი ანატაკეცი. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჯერ ხდება კაჭრის პერიმეტრზე დარტყმის მოედნების შექმნა, ხოლო შემდეგ მისი ზედაპირიდან აიტაკეცება ერთი, წინასწარ განსაზღვრული ფორმის ნამზადი. თუ პერიმეტრის სხვადასხვა წერტილიდან მიყენებული დარტყმე-

1. საქართველოს შუა და ქვედა პალეოლითის ძეგლების რუკა.

ბი რადიალური, ცენტრისკენულია, მაშინ, მიღებული ანატეკები ოვალური ან სწორკუთხა მოყვანილობისაა. იმ შემთხვევაში თუ ატეკცვა სრულდება ნუკლეუსის ერთი ან ორივე ბოლოდან, მაშინ მიიღება წაგრძელებული ან სამკუთხა ფორმის ნამზადები (შესაბამისად, უნიპოლარული ან ბიპოლარული). ე. ბიოდა ხაზს უსვამს „ხაზოვანი“ ლევალუური ტექნიკის მოქნილობას, რის შედეგადაც მიიღება სხვადასხვა ფორმის ნამზადები⁶ (ტაბ. I, სურ. 1).

„ხაზოვანი“ ლევალუური ტექნიკის გამოყენება არ ნიშნავს იმას, რომ ნუკლეუსიდან მართლაც მხოლოდ ერთი ნამზადი იქნეს მიღებული. იმავე ნუკლეუსის ხელახლა მომზადების შედეგად, ე.ი. ნუკლეუსის მოსამზადებელი ციკლის ხელახლა გამეორების შემდეგ, კვლავ შესაძლებელია ახალი ნამზადის მიღება. პრაქტიკულად, ნუკლეუსიდან მიიღება „საშუალოდ, ოთხი, ან ხუთი ანატეკც-ნამზადი“⁷.

„პერიოდულ, ლევალუურ ტექნიკაში იგულისხმება პირველადი გაპობის ისეთი ტექნიკა, როდესაც ნუკლეუსის წინასწარ მომზადებული ზედაპირიდან ხდება წინასწარ განსაზღვრული ფორმისა და ზომის ნამზადების რეგულარული, სისტემატური ატეკცვა. ეს ტექნიკა უფრო ეკონომიურია იმ მხრივ, რომ ნამზადების ატეკცვის შუალედში იგი ნაკლებად მოითხოვს ნუკლეუსის მოდიფიკაციასა და განახლებას⁸. ამ ტექნიკაში ცალკე გამოიყოფა ცენტრისკენული, რადიალური დამუშავებაც. (ტაბ. I, სურ. 2; ტაბ. II, სურ. 2,3)

ე. ბიოდა ლამელებში განასხვავებს ნამზადებს,

რომლებიც „სპეციალური“ ტექნიკით მიიღება. ამ დროს გამოიყენება ისეთი ნუკლეუსი, რომლის ზედაპირი (ქელი) უფრო ამოხნეპილია. დარტემა ყოველთვის მიმართულია ზევიდან ქვევით, ნუკლეუსის ერთი ან ორივე ბოლოდან (უნიპოლარული, ბიპოლარული). შედეგად ყოველთვის მიიღება უფრო დიდი ზომის ლამელა, ვიდრე კლასიკური დამუშავებისას. ამ შემთხვევაში, ნუკლეუსის გვერდითი კიდეები რადიალურად კი არ არის დამუშავებული, როგორც ეს ხდება კლასიკური ლამელის მომზადებისას, არამედ ნუკლეუსის თავსა და ბოლოში პერპენდიკულარულად წათლილია ორი დიდი ანატეკც, დარტემა კი ხდება ვერტიკალურად, ზემოდან ქვევით ნუკლეუსის თავის მაქსიმალური სიღრმიდან⁹. ასეთ ლამელებს შესაბამისი ბურცობი უფრო რელიეფური აქვთ, ვიდრე კლასიკური მეთოდით მიღებულებს (ტაბ. II, სურ. 4).

პალეოლითის შესწავლისას უკვე კარგა ხანია, სხვა ნიშნებთან ერთად, ქვის გაპობის ტექნიკის ამ სახეების მიხედვით ხდება ინდუსტრიების კლასიფიკაცია და დიფერენციაცია.

ქართულ და საერთოდ, პალეოლითმცოდნეობაში, რა თქმა უნდა, მიღებული იყო ლევალუას ტექნიკის ფ. ბორდისეული კლასიკური განსაზღვრებით ხელმძღვანელობა. ბოლო ხანებში პალეოლითმცოდნეობაში ე. ბიოდას მიერ შემუშავებულმა დეფინიციამ მყარად მოიკიდა ფეხი, რის გამოც მიგვანია, რომ საქართველოს ლევალუური ტექნიკის მატარებელი ინდუსტრიები ამის საფუძველზე ხელახლა უნდა იქნეს შესწავლილი, დადგენილ უნდა იქნეს მათი პარალელები

და საქართველოს (კავკასიის) ტერიტორიაზე მათი გავრცელების გზები და საფუძვლები.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ლევალუური ტექნიკით დამზადებული ნივთები გვხვდება ჯერ კიდევ აშელური პერიოდის ძეგლებში. პრაქტიკულად, ზედა პალეოლითამდე (იშვიათად, ზედა პალეოლითის პირველ ეტაპზეც). ლევალუური ნამზადები მოიპოვება ნებისმიერი კულტურისა და ხასიათის ძეგლზე. მსგავსი მდგომარეობაა საქართველოს პალეოლითშიც. რაც შეეხება ლევალუურ ინდუსტრიებს, ნორმალურ ლევალუურ ინდუსტრიაში ამგვარ ნაკეთობებს 20-დან 40%-მდე უნდა ეკუთვნოდეს. თუ ლევალუას ინდექსი 20%-ზე ნაკლებია, ეს ნიშნავს, რომ ლევალუური ტექნიკა არსებობს, მაგრამ არ არის წამყვანი. თუ 5%-ზე დაბალია, ეს შემთხვევითი ხასიათის მანვენებელია, ხოლო თუ 40%-ზე მეტია, ეს ნიშნავს, რომ ადგილი აქვს პირველყოფილი ადამიანის ან არქეოლოგის მიერ მასალის შერჩევას¹⁰.

ე.წ. „ლევალუა-მუსტიურ“ კულტურას გაბატონებული მდგომარეობა უკავია ლევანტის პალეოლითში. აღნიშნული მასალის ახლო გაცნობამ გვიბიძგა ხელახლა გადაგვეხედა საქართველოს ზემოთ აღნიშნული ძეგლების მასალებისა და წინასწარული თარიღებისათვის და გაგვევლო მათთან პარალელები.

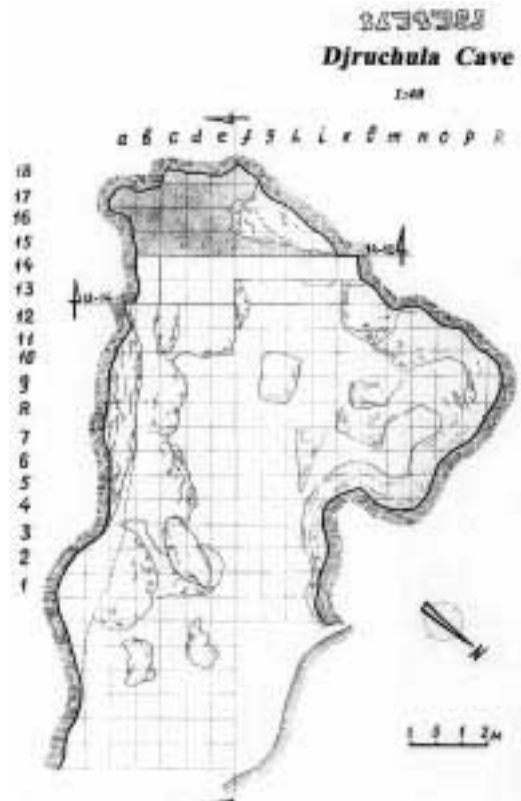
ლევანტის მუსტიეში გამოყოფილია შემდეგი კულტურული ჯგუფები:

1) „ტაბუნი-D ტიპი“ – ამ ჯგუფს ახასიათებს: ანატკეცები, ლამელები და წაგრძელებული წვეტანები, რომლებიც ატკეცილი არიან უნიპოლარული, კონვერგენტული ნუკლეუსებიდან. ამ ნამზადებს დარტყმის მოედნები მინიმალურად აქვთ დამუშავებული; წაგრძელებული, რეტუშირებული წვეტანები, დიდი რაოდენობით ლამელები, სახოკები და საჭრისები სჭარბობს იარაღთა დანარჩენ ტიპებს. მცირე რაოდენობითაა წარმოდგენილი ბიფასები (შეიძლება შერეულია ტაბუნი - ფენიდან). ამ ტიპის ძეგლებს ეკუთვნის: ტაბუნი-D, აბუ-სიფი, საჰბა, რომ ეან მორი, ნაჰალ აგევი, ჯეფრ აილა, დუარას IV ფენა¹¹ (ტაბ. III).

2) „ტაბუნი-C ტიპი“ – ნამზადები უფრო ხშირად ოვალურია; ანატკეცები დიდი ზომისაა და ისინი მიღებულია „ხაზოვანი“ ლევალუური ტექნიკით, რადიალური ატკეცვის მეშვეობით. ჯგუფში მცირე რაოდენობითაა სამკუთხა წვეტანები. ასეთი ინდუსტრია დადგენილია კაფზეხში, სხულში, ნაამეში და სხვ.¹²

3) „ტაბუნი-B ტიპი“ – ამ ჯგუფისთვის დამახასიათებელია:

ნამზადები, ატკეცილი უნიპოლარული, ლევალუური ნუკლეუსებიდან; მინიმალური რადიალური ატკეცვა: ფართეფუძიანი, უმეტესად მოკლე, თხელი ანატკეცები, ე.წ. „ჟანდარმის ქუდიანი“ დარტყმის მოედნებით; მცირე რაოდენობით ლამელები, რომლებიც მიღებულია „პერიოდული“ მეთოდით. ამ ინდუსტრიას ეკუთვნის: ქებარას VI-XII ფენები, ტორ-ფარაჯი, ტორ-საბიჰა, ქსარ-აკილის XVIII ფენა და, შესაძლოა, დედერიეჰი¹³. (ტაბ. II, სურ.1)

2. ჯრუჭულას მღვიმე. გეგმა.

აქვე მოვიყვანთ ზემოთ დასახელებული ჯგუფების თარიღებს, რომლებიც მიღებულია სხვადასხვა მეთოდით: 1) ტაბუნი-D-270/250000-170 000/150 000; ტაბუნი-C-170000/150000-90/85000; ტა-

2. ჯრუჭულას მღვიმე. ჭრილები.

ბუნი-B-90 000-50 000¹⁴.

საქართველოს ტერიტორიაზე ისეთი ლევალუაური ინდუსტრიები, სადაც ლევალუას ტექნიკური მანქანებელი 40%-ს სჭარბობს, ან 40%-თან ახლოს დგას, მხოლოდ რიონ-ყვირილას აუზშია დადგენილი (აქ ვგულისხმობთ ყვირილის სათავეებსაც, რომელიც ჯაყის რაიონში მდებარეობს) და მიმდებარე, ცხინვალის რეგიონში.

აქედანვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ წყალწითელას ხეობის ძეგლები (საკაჟია, ორთავლა მღვიმე, ჭახათი), რომლებიც ლევალუაური ტექნიკის მატარებელ ძეგლებად მოიხსენება, დღემდე არსებული შეხედულების¹⁵ საწინააღმდეგოდ ჩვენ ლევალუაური ინდუსტრიის ძეგლებად არ მიგვაჩნია. მასალისა და არსებული პუბლიკაციების გაცნობის შედეგად ჩვენ მივედით იმ დასკვნამდე, რომ ამ მღვიმეებში მოპოვებული მასალის ნაწილი, კერძოდ, საკაჟიასა და ორთავლა მღვიმის გარკვეული ფენები უნდა კლასიფიცირდებოდეს, როგორც არალევალუაური, ფაქტობრივად, ტიპური მუსტიე, რომელიც გამდიდრებულია დაბილული ელემენტებით.

საქართველოს ტერიტორიაზე ლევალუა ჩანს შუა აშელიდან (?) (სამწუხაროდ, აბსოლუტური თარიღები კუდაროს გარდა, არცერთი აშელური კომპლექსიდან არ გაგვანია). ეს ძეგლებია – წონა, საქორია, ზიარი და სხვ. გვიანი (სავარაუდოდ) აშელის ეპოქიდან ლევალუას ტექნიკა მეტად განვითარებული ჩანს ყვირილას აუზის ღია სადგომებზე – ორბალი I, II, IV, პერევისა, ჯოყოეთი, სარბები, თებლოვანები და სხვ. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ნაკეთობათა დიდი ნაწილი დამზადებულია უნიპოლარული მეთოდით, საკმაოდ დიდი რაოდენობაა „სპეციალური ლამელებისა“, თუმცა ასევე მაღალი მანქანებელი აქვს „რადიალურ“ დამუშავებას. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ზემოთ დასახელებულ ღია სადგომებზე აღმოჩენილი მასალის უდიდესი ნაწილი მოკლებულია მეორად დამუშავებას (რეტუშირებას). ეს ფაქტი აიხსნება იმით, რომ ყველა ეს ძეგლი კაჟის საბადოებზე ან მათ უშუალო სიახლოვეს მდებარეობს. ნედლეულის მოპოვების პრობლემის არარსებობის გამო იარაღის მეორადი დამუშავების აუცილებლობა აღარ არსებობდა. ამის გარდა, ცნობილია, რომ ფუნქციონალურად არარეტუშირებული იარაღი უფრო მაღალშედეგიანი იყო, ვიდრე რეტუშირებული. მაგ., არარეტუშირებული დანის პირი უფრო მჭრელია, ვიდრე რეტუშირებულია. მეორადი დამუშავება ამ შემთხვევაში გამართლებულია და მიზანმიმართულია იმისაკენ, რომ იარაღმა უფრო დიდხანს შეინარჩუნოს სამუშაო ფუნქცია – არარეტუშირებული სამუშაო ელემენტი (ამ შემთხვევაში - დანის პირი)

რი) გაცილებით უფრო ბასრია, ხოლო რეტუშირებული უფრო დიდხანს ფუნქციონირებს. შესაბამისად, საბადოებთან არსებულ ძეგლებზე ნაკლებად გვხვდება მეორადი დამუშავების მქონე ნივთები, ვიდრე მათგან მოშორებით არსებულ მღვიმურ სადგომებში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ნედლეულის საბადოებიდან დაშორებულ სადგომებზე ხშირად გვხვდება ნივთები, რომლებიც რეტუშირებით რამდენჯერმეა განახლებული. ეს ფაქტი, რა თქმა უნდა, დაკავშირებული უნდა იყოს ნედლეულის მოპოვების და მათი სხვადასხვა სახით (კაჭარი, ნუკლეუსი) მღვიმეებში ტრანსპორტირებასთან არსებულ სირთულეებთან.

როგორც ზემოთ დავინახეთ, საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ ღია სადგომებზე დადგენილი, არარეტუშირებული ფორმების ნაკლებობას გარკვეული ახსნა აქვს. მიუხედავად ამისა, ეს მასალები, გარკვეულწილად, ემსგავსება ლევანტის „ტაბუნი-C“ და, ნაწილობრივ, „ტაბუნი-B“ ჯგუფის ძეგლებსაც.

გვინდა ხაზი გავუსვათ იმ ფაქტს, რომ სტრატეგრაფიის არარსებობის გამო, არ ვიცით ზემოთ აღნიშნული ძეგლების ასაკი, ამიტომ ხდება ნამზადთა მხოლოდ ტიპოლოგიური შესწავლა. ამის გარდა, ვვარაუდობთ, რომ მთელი მასალა არ არის თანადროული და სხვადასხვა ეპოქის ნამზადები ერთმანეთშია არეული. მიუხედავად ზემოთ აღნიშნულისა, მასალის დაცულობის, პატივის და დამუშავების ტექნიკის საფუძველზე, ვფიქრობთ, მაინც შესაძლებელია მათი მეტ-ნაკლები დიფერენციაცია.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ლევალუაური ტექნიკა საქართველოს ტერიტორიაზე შუა აშელში ჩაისახა (როგორც ვთქვით, სამწუხაროდ, ამ დასკვნას ვაკეთებთ მხოლოდ ტიპოლოგიის საფუძველზე), რისი თვალსაჩინო ნიმუშებიც გვაქვს როგორც ზემოთ დასახელებულ ძეგლებზე, ასევე სტრატეგირებულ წონას მღვიმეში, სადაც უდავოდ აშელურ ნივთებთან ერთად (ხელცულები, კლივერები და სხვ.) გვხვდება ლევალუაური ნივთები, მართალია, თითო-ოროლა, მაგრამ თუნდაც მათი არსებობა ადასტურებს უკვე ამ ეპოქაში ლევალუას იდეის არსებობას.

ამის გარდა, აღნიშნულ ძეგლებზე უკვე მრავლად მოიპოვება ლამელები, რომელთა დიდი ნაწილი უნიპოლარული მეთოდით არის მიღებული. იმის დადგენას, ლევალუაური და ლამელარული ტექნიკის იდეა ადგილზეა ჩასახული თუ იმპორტირებულია, ადრეული და შუა აშელის ტექნოლოგიის უფრო დეტალური კვლევა, შესაბამისი ასაკის ძეგლების დათარიღება და მათი მეზობელი რეგიონების ძეგლებთან შედარება სჭირდება.

ლევალუა თავისი განვითარების პიკს შუა პა-

ლეოლითის ხანაში აღწევს. ასეთ ძეგლებად საქართველოში გვევლინება ჯრუჭულას მღვიმე, კუდარო I, III-ის და წონას მღვიმის შუა პალეოლითური ფენები, ხვირათის ღია სადგომი, სამგლე კლდის, ასევე ჭიათურის რაიონის ღია სადგომები – კაუნარი, ბეხნარი, ბეხნარის თავი, ურნალი და სხვ. შვალიეთის მასალები, აგრეთვე ცხინვალის ჯგუფის ძეგლები: ყარყუსტაკაუ, თამარაშენი და სხვ.

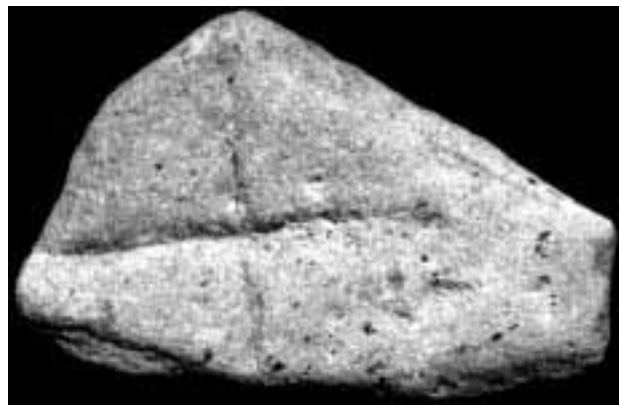
განვიხილავთ რამდენიმე ძეგლს. თავისი მნიშვნელობით განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ჯრუჭულას მღვიმე. იგი მდებარეობს ჭიათურის რ-ის სოფ. ქვემო ზოდის ტერიტორიაზე, მდ. ჯრუჭულას (მდ. ყვირილის მარჯვენა შენაკადი) მარჯვენა ნაპირზე, მდ-ის დონიდან 35 მ, ხოლო ზღვის დონიდან 600 მ-ის სიმაღლეზე.

მღვიმის შესასვლელი მიმართულია ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ. იგი კარგადაა განათებული და მშრალია. მღვიმის სიგანე შესასვლელში 8,8 მ-ია, ცენტრალურ ნაწილში – 11,2 მ, სიმაღლე 5,5 მ-ია, სიღრმე-17,5 მ. ფართობი – 127 კვ.მ-ია.

მღვიმე აღმოჩენილია 1957 წელს აკად. ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის, ყვირილის აუზის პალეოლითური ექსპედიციის მიერ (ხელ. დ. თუშაბრამიშვილი). ითხრობდა და ისწავლებოდა მის მიერვე 1958-1967 წწ-ში. გათხრილია თითქმის ბოლომდე. გარკვეული სახის სამუშაოები ჩატარდა ჩვენი ხელმძღვანელობით 1998-1999 წწ-ში.

გათხრების პროცესში მიღებულია ერთი გენერალური, გრძივი და რვა განივი ჭრილი. ძეგლზე მთლიანად დაფიქსირებულია 4,7 მ-ის სიმაღლის 17 ლითოლოგიური ფენა. მათგან დ. თუშაბრამიშვილს ფენები II-VI, VII, VIII და XI გაერთიანებული ჰქონდა I შუა პალეოლითურ ფენად, ხოლო ფენები IX-X, XI-ს ქვედა ჰორიზონტი და XII-XIV II შუა პალეოლითურ ფენად. ამ კულტურულ ფენებს შორის I მ-ის სტერილური ფენაა. თავიდან დ. თუშაბრამიშვილს გამოყოფილი ჰქონდა სამი კულტურული ფენა, უფრო სწორად, II კულტურულ ფენაში დაფიქსირებული ჰქონდა ორი ჰორიზონტი¹⁶, მაგრამ შემდგომში ისინი კვლავ ერთ კულტურად გააერთიანა¹⁷ (ილ. 2,3).

ჩვენ საველე დავთრების მონაცემების, მასალის აღმოჩენის სიღრმეების მიხედვით კვლავ გამოვეყავით III კულტურული ფენა-XII-XIII შრეები და XIV ფენის ქვედა შრე (შეიძლება ვიხმაროთ მეორე ფენის მეორე „ჰორიზონტი“), რომლის ინვენტარი შედარებით არქაულ ნიშნებთან ერთად (დარტყმის მოედნების ნაკლებად დამუშავება, ნამზადთა დიდი ზომები, რეტუსის სახე) ნედლეულითაც გამოირჩევა. თუ ზედა ფენებში მასალა ძირითადად დამზადებულია თურონ-სეონის იარუსის კაჟზე, აქ ხშირად გამოყენებუ-

4. წონას მღვიმე. ქვის ფილა ჯვრის გამოსახულებით. შუა პალეოლითი.

ლია არგილიტი. აქვე აღვნიშნავთ, რომ, როგორც ცნობილია, ნედლეულის სახეზე ბევრად არის დამოკიდებული ინვენტარის ზომა და ფორმა.

ჯრუჭულას მღვიმეში თავის დროზე ჩატარებული იყო პალეონტოლოგიური და პალინოლოგიური სამუშაოები. კერძოდ, მღვიმის ფაუნა შეისწავლა პროფ. ა. ვეკუამ. დადგინდა, რომ ქვედა შუა პალეოლითურ ფენებში სჭარბობს მღვიმური დათვის ნაშთები. ამავე ფენებშია აღმოჩენილი მერკის მარტორქის კბილები, რომელიც, ზოგადად, ფაუნის შედარებით არქაულ ფორმას წარმოადგენს. I კულტურულ ფენაში ჩლიქოსნების ნაშთები სჭარბობს¹⁸.

პალინოლოგიური მონაცემები შესწავლილია ნ. მამაცაშვილის მიერ. ფენებიდან აღებული 11 ანალიზი, ძირითადად, ზომიერად თბილი და ტენიანი კლიმატის არსებობას მოწმობს¹⁹.

მღვიმეში არქეოლოგიური მასალა წარმოდგენილია კერებით, ნაკერალი შრეებით, წარმოებისა და სამზარეულო გადაწყობითა და ქვის იარაღებით.

I ფენის ჩამოყალიბების პროცესში წყლის მოქმედებამ განაპირობა მღვიმეში ადამიანის მხოლოდ მცირე ხნით ცხოვრება. მასთანაა დაკავშირებული მასალის შედარებით მცირე რაოდენობა და მისი შერჩევითი ხასიათი.

აღნიშნულ ფენაში სულ 1528 ნივთია აღმოჩენილი. მათგან 65% შეადგენს იარაღს. ნედლეულად ძირითადად გამოყენებულია მაღალი ხარისხის კაჟი. ტექნიკური მონაცემები შემდგენიანია – II (ლევალუას ტექნიკური ინდექსი) =60,4; IIam=68,5 (ლამელების ინდექსი); ფაცეტირება-62,5 (large) და 30 (strict). შესაბამისად, ინდუსტრია ლევალუური, ფაცეტირებული, ლამელარულია. ნამზადებიდან სჭარბობს ლამელები და ლამელისებური ანატაკეები, რომლებიც ძირითადად წვეტიანი ან ძალიან წაგრძელებულია. იარაღებში წამყვანი ადგილი უკავია წვეტანებს. ხშირია ნახევრად ორმხრივი მეორადი დამუშავება, რაც ფენის ინდუსტრიას განსაკუთრებულ სახეს

სქენს.

II კულტურული ფენის სიმძლავრე, ჩვენი აზრით, (დავთრებისა და მასალის მიხედვით), 50 სმ-ია. ინდუსტრია მოიცავს 1527 ნივთს, მათგან 70% წარმოების გადანაყარია. იარაღების წამყვანი ფორმაა სახოკი, რაც მოწმობს ადამიანის აქცხოვრების სულ სხვა ხასიათს. ტექნიკური ინდექსები შემდეგნაირია: $IL=36,5$; $I_{lam}=41,2$; $IF(large)=38,8$; $IF(strict)=18,8$ ²⁰. აღნიშნული მონაცემები გვიჩვენებს ლევალუაურ, ლამელარულ მაგრამ არაფაცეტირებულ ინდუსტრიას. ამ ფენაში მასალა შედარებით უფრო მოკლე ანატკეცებზეა დამზადებული, ვიდრე ზედა ფენაში. წარმოების ნაშთების დიდი ნაწილი თავმოყრილია კერის მიდამოებში, რომლის სიმძლავრე 10-12 სმ-ია. ფენის სიმძლავრე და წარმოების ნაშთები მიგვითითებს იმ გარემოებაზე, რომ ჩვენ აქ საქმე გვაქვს მუდმივ სადგომთან, რითიც აღნიშნული ფენა მნიშვნელოვნად განსხვავდება ზედა ფენისაგან, რომელიც, როგორც იარაღთა შემადგენლობიდან ჩანს, წარმოადგენდა მონადირეთა დროებით სადგომს ²¹.

ჩვენ მიერ გამოყოფილ III კულტურულ ფენაში დადგენილია 752 ნივთი. დაუმუშავებელი ანატკეც-ლამელების რაოდენობა გაცილებით მეტია იარაღებთან შედარებით. იარაღთაგან წამყვანი ფორმებია სახოკები, წვეტანები და დანები. აღსანიშნავია, რომ ნედლეულად მეტად ხშირ შემთხვევაში გამოყენებულია არგილიტი, რაც განაპირობებს იარაღის ფორმასაც და ზომებსაც (ზომებით, მასიურობით III ფენის მასალა სჭარბობს ზედა ორი ფენისას) (ტაბ. IX, XII, სურ.1).

რაც შეეხება ლევალუას, II და III ფენებში, განსაკუთრებით კი III-ში ლევალუას მანქნებელი უფრო დაბალია, ვიდრე ზედა ფენებში

დ. თუშაბრამიშვილი ჯრუჭულის მღვიმეს ათარიღებდა გვიანი და ფინალური შუა პალეოლითით ²². მიმდინარე, 2001 წლის საველე გათხრების დროს, ჩვენი უცხოელი კოლეგების დახმარებით, კერძოდ, ქნ ლილიან მენინის და ბნ ნორბერ მერსიეს (საფრანგეთი) მიერ ჯრუჭულის სხვადასხვა ფენაში ჩადებული იქნა დოზიმეტრები სხვადასხვა მეთოდით (TL, ESR) დასათარიღებლად, რომელთა ანალიზების შედეგები, სავარაუდოდ, მიღებული იქნება მომავალი წლისათვის. ეს თარიღები, სხვა ძეგლებზე (ორთვალა კლდე, ბრინჯაოს მღვიმე) მიღებულ თარიღებთან ერთად მოგვცემს შედარებით ნათელ სურათს, როგორც ლევალუას, ასევე, მთლიანად შუა პალეოლითის ასაკსა და მისი საქართველოში წარმოშობის შესახებ.

იმავე ჯრუჭულის ხეობაში, ასევე მის მარჯვენა ნაპირზე, მდინარის დონიდან 33-35 მ-ის სიმაღლეზე, ჯრუჭულის მღვიმიდან რამდენიმე ასეული მეტრის დაშორებით მდებარეობს სამგლე კლდე.

ძეგლი აღმოჩენილია 1962 წ. დ. თუშაბრამიშვილის მიერ და მის მიერვე ითხრობდა 1963-1967 წწ-ში. 80-იან წწ-ში უშუალოდ ჩვენი მონაწილეობით განხორციელდა მცირე მოცულობის სამუშაოები, რომლის დროსაც დავაზუსტეთ სტრატეგრაფია. ადრე გამოყოფილი ორი შუა პალეოლითური ფენის მაგივრად ²³ გამოვყავით ოთხი (6 ლითოლოგიური) ფენა. ამ ფენებში ადრე აღმოჩენილი მასალა გამოვყავით ერთმანეთისაგან ²⁴.

სამგლე კლდის შუა პალეოლითური ხანის მასალა (137 ნივთი), როგორც ტექნიკური, ისე ტიპოლოგიური პარამეტრებით, მეტ-ნაკლებად ემსხვავება ჯრუჭულის II და III ფენის მასალას. (ტაბ. V). აღსანიშნავია არგილიტისა და ანდეზიტის ნივთების შედარებით დიდი რაოდენობაც. საინტერესოა ფენებში ჩოპერისა და ბიფასების არსებობაც, რაც შეიძლება მასალის არქაულობაზე მიგვითითებდეს. აღსანიშნავია, რომ ძეგლზე უნიპოლარული, ლევალუაური ნივთების გარდა, გვხვდება რადიალური ტექნიკით დამუშავებული ლევალუაური ნაკეთობებიც.

სამგლე კლდის ფაუნა, ისევე როგორც ჯრუჭულის მღვიმისა, შეისწავლა ა. ვეკუამ. ძეგლზე ყველაზე მრავლად წარმოდგენილია მღვიმური დათვის ნაშთები. აღსანიშნავია ფენებში ისეთი ფორმის არსებობა, როგორც არის გიგანტური ირემი ²⁵. იგი საქართველოს ფაუნისათვის იშვიათ, ხოლო ზოგადად, შედარებით არქაულ ფორმას წარმოადგენს. იგი ზედა პლეისტოცენში (120 000) აღარ ჩანს. სამწუხაროდ, არ არის შესწავლილი მღვიმის პალეოლოგია.

მასალის სიმცირე გვიჩვენებს, რომ სამგლე კლდე დროებით სადგომს წარმოადგენდა.

შვალეითის მღვიმე მდებარეობს ჭიათურის რანის სოფ. ითხვისის ტერიტორიაზე, შვალეითის დელის (მდ. ყვირილის მარცხენა შენაკადი) მარცხენა ნაპირზე, დელისა და ყვირილის შესაყართან.

მღვიმეში დადგენილია 6 ლითოლოგიური ფენა. მათგან მე-3 და მე-4 ფენები შეიცავს შუა პალეოლითურ მასალას.

არქეოლოგიური თვალსაზრისით შვალეითის მღვიმე მეტად ღარიბია – შუა პალეოლითურ ფენებში სულ აღმოჩენილია 22 ნივთი. მათგან 9 ნივთი ლევალუაურია, რომელთაგან 5 უნიპოლარული ტექნიკით არის დამუშავებული. ძეგლზე მოპოვებულია უნიპოლარული, „სპეციალური“ ლამელაც (ტაბ. VI, სურ.2). ერთი ანატკეცი დილია და წარმოადგენს „ხაზოვანი ლევალუას“ მეთოდით მიღებულ ნამზადს. ხოლო ორი ცალი „პერიოდული, ცენტრისკენული“ დამუშავების შედეგია ²⁶.

ფაუნის მრავალფეროვნებით შვალეითის მღვიმე წარმოადგენს შუა პალეოლითის ხანის ერთ-ერთ უმდიდრეს ძეგლს. აქ დადგენილ ფორ-

მებს შორის არის გიგანტური ირემი. ეს ფაქტი ზრდის ძეგლისადმი ინტერესს.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ხვირათის ღია სადგომი. სამწუხაროდ, ეს ძეგლი არასტრატოციფირებულია. მასალა თითქმის ჯრუჭულის ინდუსტრიის იდენტურია.

ყვირილის სათავეებთან (ჯავის რ-ში) მდებარეობს მღვიმეები – წონა, კუდარო I, III. აღსანიშნავია მათი ჰიფსომეტრია – წონა – 2100 მ, კუდარო – 1600 მ. სამივე მღვიმის ინდუსტრია ჯრუჭულას პირველი ფენის ანალოგიურია (ტაბ. XII, სურ.2). მათ შორის არის, რა თქმა უნდა, გარკვეული სახის განსხვავებებიც, მაგრამ ეს აიხსნება ძეგლების ხასიათით – ჯრუჭულა-I წარმოადგენს მონადირეთა უფრო ხანგრძლივ სადგომს, კუდარო - სეზონურს, ხოლო წონა – მხოლოდ დროებით თავშესაფარს. ჩვენთვის საინტერესო ტექნიკური მახვენებლები ამ ძეგლებიდან ასე გამოიყურება: წონა-II-64,2; IIam-64,2. კუდარო-I-II-62,2; IIam-74,4)²⁷

რაც შეეხება ცხინვალის ჯგუფის ძეგლებს, აქაც გაბატონებულია ლევალუური ატკეცვა. (ტაბ. X). ლევალუას ტექნიკური ინდექსი ყარყუსტაყაუზე 41,6-ია; თამარაშენზე - 37,7. ძალიან მაღალია ლამელების მახვენებელი – ყარყუსტაყაუზე – 36,7; თამარაშენზე – 38,2 და კუსრეთის სადგომზე – 38,2²⁸. აღსანიშნავია, რომ ამ ძეგლებზე აღმოჩენილია ჩოპერები, ბიფასი, ქინას და ნახევარქინას ტიპის სახოკებიც.

სამწუხაროდ, სტრატოციფირებისა და თარიღების უქონლობის გამო, ცხინვალის ჯგუფის ძეგლების ზუსტი რაობა და ადგილი პალეოლითურ ძეგლებს შორის ჩვენთვის უცნობია. ამას გარდა, აღსანიშნავია ისიც, რომ ნედლეულად აქ გამოყენებულია ყვირილის აუზის ძეგლებისაგან (თურონ-სენომანის იარუსის მაღალხარისხოვანი კაუი) სრულიად განსხვავებული ქანები - ანდეზიტები, ქვიშაქვები, ფიქალი და სხვ. როგორც ცნობილია, ნედლეულის სახე კი ხშირად განსაზღვრავს ინდუსტრიის სახეს. საერთო იერით ცხინვალის ინდუსტრია შედარებით არქაულ შთაბეჭდილებას ტოვებს.

როგორც ზემოთ რამდენჯერმე აღვნიშნეთ, სამწუხაროდ, ჩვენ ჯერჯერობით არ გავგანხივებ ჩვენთვის საინტერესო ძეგლების აბსოლუტური თარიღები, რის გამოც თარიღების შესახებ ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას მხოლოდ შედარებითი მეთოდი გვაძლევს.

მასალების ხელახალი შესწავლა საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ყვირილას აუზის ლევალუას ინდუსტრიებში სჭარბობს ქვის გაპობის უნიპოლარული ტექნიკა. ლევალუა სათავეს იღებს ჯერ კიდევ აშელის (სავარაუდოდ, შუა) ეპოქაში, იგი მეტად ვითარდება გვიან აშელში. ამ პერიოდისა და, სავარაუდოდ, ადრე მუსტიეს

ძეგლებზე დომინირებს ე.წ. „სპეციალური“ ლამელები და სხვა უნიპოლარული ნამზადები. უფრო მოგვიანო ფენებში (მღვიმეების ზედა ფენებში) სჭარბობს ფაცეტირებული, „უანდარმის ქუდიანი“ დარტყმის მოედნიანი, კლასიკური ლამელები. მიუხედავად ზემოთ თქმულისა, ყველგან (განსაკუთრებით ზედა ფენებში) საკმაო რაოდენობითაა წარმოდგენილი „პერიოდული“, „რადიალური“ მეთოდით დამუშავებული ნამზადები.

ქვის პირველადი დამუშავების ტექნიკით საქართველოს ლევალუური ინდუსტრიები ყველაზე ახლოს ლევანტის ძეგლებთან დგას, ეს განსაკუთრებით ითქმის ტაბუნი-D ტიპის ძეგლებზე, რომელთათვისაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დამახასიათებელია უნიპოლარული მეთოდით დამუშავებული წაგრძელებული ლამელები, წვეტანები. იარაღებიდან კი წამყვანი ადგილი უკავია სახოკებს, წაგრძელებულ, რეტუშირებულ წვეტანებს და საჭრისებს. თუმცა, უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ ჩვენს ძეგლებზე უფრო მეტად გვხვდება რადიალური ატკეცვა, ფაცეტირებული ნივთების მახვენებელი ასევე უფრო მაღალია (განსაკუთრებით გვიანდელ ფენებში), ვიდრე ლევანტის ძეგლებზე. საქართველოს სტრატოციფირებულ ძეგლებზე (მღვიმურ სადგომებში) პროცენტულად გაცილებით მეტი რაოდენობით გვხვდება რეტუშირებული ფორმები (ტაბ. IV, XI, სურ.1), ვიდრე ეს ლევანტის ქვეყნებშია. ჯრუჭულა-კუდაროს ჯგუფის ძეგლებისათვის დამახასიათებელია ნამზადის ნახევრადორმხრივი დამუშავება (ტაბ. XI, სურ.2), რაც ლევანტისათვის თითქმის არ არის ცნობილი. ამის გარდა, საქართველოს ლევალუური ინდუსტრიებში ერთ ფენაში შეიძლება შეგვხვდეს ტაბუნის სამივე ჯგუფის ნიშნები. მაგ., შესაძლებელია ერთ ფენაში აღმოჩნდეს, ერთი მხრივ, რადიალური, „ხაზოვანი“ მეთოდით მიღებული, ოვალური ანატკეცი, მეორე მხრივ, მოკლე, თხელი, „უანდარმის ქუდიანი“ დარტყმის მოედნიანი ანატკეცი და მათთან ერთად დიდი რაოდენობით უნიპოლარული ნამზადები და „სპეციალური“ ლამელები.

როგორც ლევანტის მაგალითზე ვნახეთ, ლამელარული და ლევალუური ტექნიკა სულაც არ არის მანიშნებელი ინდუსტრიის გვიანდელი ასაკისა, როგორც ეს აქამდე იყო მიჩნეული.

როგორც აღვნიშნეთ, ჯერჯერობით არ გავგანხივებ ლევალუას ინდუსტრიის ძეგლების აბსოლუტური თარიღები (გარდა კუდაროს მღვიმისა -მე-3ა ფენა რადიონახშირბადული მეთოდით თარიღდება 44150 წლით.²⁹ ვიფიქრობთ, რომ საჭიროა ამ ძეგლის ახალი, თანამედროვე მეთოდებით ხელახალი დათარიღება). ამის გამო, ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას მხოლოდ შედარებითი მეთოდი გვაძლევს. ვიფიქრობთ, რომ თუ გავითვალისწინებთ ზემოთ აღნიშნული მასალების

(განსაკუთრებით ღია სადგომებისა და მღვიმეების ქვედა ფენებს) მეტად დიდ მსგავსებას ლევანტის ძეგლებთან, საქართველოს ლევალუაური ინდუსტრიების უმეტესობის საორიენტაციო ასაკად უნდა მივიჩნიოთ გვიანი აშელი (დაახლოებით 400-350 000 წ-დან და ადრე (250000 წ-დან) და განვითარებული შუა პალეოლითი, ზოგადად კი, შუა პლეისტოცენი (120000 წ-მდე)³⁰. ამ მოსაზრებას გვიდასტურებს ფაუნის იმ სახეობების ნაშთები, რომლებიც შედარებით არჩაულ ფორმებს წარმოადგენენ – მარტორქა Merki, გიგანტური ირემი და სხვ. შედარებით გვიანდელი უნდა იყოს ჯრუჭულის პირველი ფენა. ვიმედოვნებთ, რომ ახლო მომავალში ზოგიერთი ძეგლიდან – ჯრუჭულიდან და შესაძლებელია, სამგლე კლდიდან – გვექონდეს აბსოლუტური თარიღები. უკვე მეხუთე წელია საველე სამუშაოებს ვატარებთ პარვარდის უნივერსიტეტის (აშშ), ჰიბრიუს უნივერსიტეტის (ისრაელი), საფრანგეთის პრეისტორიის კვლევის ცენტრისა და, აგრეთვე, სხვა ქვეყნების სხვადასხვა დარგის სპეციალისტებთან ერთად. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჯრუჭულის სხვადასხვა ფენაში, აგრეთვე, ბრინჯაოს მღვიმეში უცხოელი კოლეგების მიერ ჩადებული იქნა დოზიმეტრები სხვადასხვა მეთოდით (TL, ESR) თარიღის მისაღებად, რომლებსაც უახლოეს მომავალში ველოდებით. ამ მეთოდებით დავიწყეთ ჭიათურის რ-ში არსებული, სხვა კულტურის ძეგლის, ორთვალა კლდის დათარიღებაც. მიღებული გვაქვს გარკვეული თარიღები. ეს ძეგლი (შესაძლებელია, მთლიანად ეს კულტურა) უფრო ახალგაზრდა ჩანს, მაგრამ ეს ცალკე კვლევის საგანია და ამ სტატიაში მას არ შევეხებით.

ლევანტსა და კავკასიის ამ რეგიონს შორის ზემოთ აღნიშნული მსგავსება, ჩვენი აზრით, გამოწვეული უნდა ყოფილიყო, როგორც ორივე რეგიონში ამ სახის ლევალუას იდეის არსებობით, ასევე იმ კონტაქტებით, რომელიც არსებობდა მათ შორის. ადამიანთა ჯგუფების მიგრაციები ხდებოდა სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ სწორედ ლევანტის დერეფნის გავლით. ამის შედეგად ხდებოდა ახალი კულტურული ელემენტების იმპორტი, რომელიც ადგილობრივ ნიშნებს ეჯაჭვებოდა და შედეგად იქმნებოდა ადგილობრივი, ლოკალური კულტურები, რომლებიც მიუხედავად მსგავსებისა, მაინც თავისი სპეციფიკური ნიშნებით ხასიათდებოდა. ჩვენს შემთხვევაში ასეთი სპეციფიკური, ლოკალური კულტურა შეიქმნა ყვირილას აუზსა და, დაახლოებით მისივე მსგავსი ლოკალური კულტურა, მიმდებარე ცხინვალის რეგიონში. ვვარაუდობთ, რომ ლევალუას ინდუსტრიის მატარებელი ადამიანების პირველი ტალღა კავკასიაში გამოჩნდა აშელის (შუა, გვიანი?) დროს, შემოვიდა განვითარება კი მოხდა უკვე ადგილზე, ადგილობრივ კულტურულ ელემენტებთან

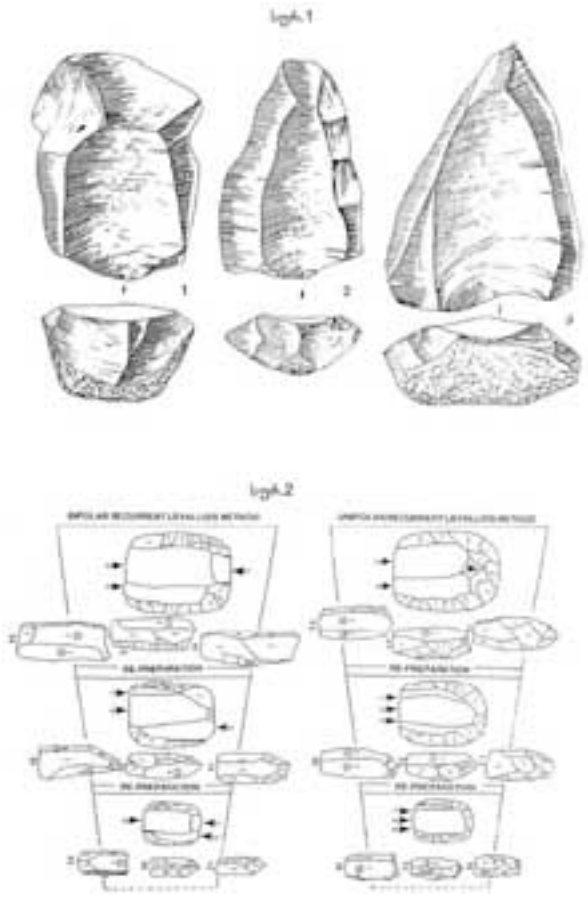
შერწყმის საფუძველზე და ამის შედეგად შუა პალეოლითში იქმნება ისეთი ლოკალური კულტურები, როგორცაა ჯრუჭულა-კუდაროსა და ცხინვალის შუა პალეოლითური კულტურები.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ის ფაქტი, რომ ჯრუჭულას მღვიმის მეორე ფენაში აღმოჩენილია ნეანდერტალელის (სავარაუდოდ) კბილი (პირველი ზედა მოლარი)³¹. სამწუხაროდ, ერთი კბილით ძალიან ძნელია სახეობის ზუსტად დადგენა, რის გამოც ეს დასკვნა ძალიან ზოგად ხასიათს იღებს.

ზემოთ აღნიშნულის გამო იბადება კიდევ ერთი კითხვა - ვის ეკუთვნის და რას წარმოადგენს მცირე ფორმის ქანდაკება, რომელიც ჯრუჭულას მეორე ფენაშია აღმოჩენილი და ქვის ფილა ჯვრის გამოსახულებით, რომელიც წონას მღვიმის შუა პალეოლითური ფენიდანაა (ილ. 4). მსგავსი ნივთები არ არის დადგენილი ჩვენთვის ცნობილ არც ერთ ძეგლზე. აქვე აღვნიშნავთ, რომ თუ ჯვრის გამოსახულებიანი ქვის ნივთის რეალური კუთვნილება შუა პალეოლითისადმი შეიძლება ეჭვქვეშ დავაყენოთ წონას მღვიმის მრავალფენოვნების გამო (შესაძლებელია, იგი მოხვედრილია მოგვიანო, მეზოლითური ფენიდან, რაც ნივთისადმი ინტერესს მაინც ვერაფერს აკლავს), ჯრუჭულაში მხოლოდ შუა პალეოლითური ფენებია წარმოდგენილი და ეს ქანდაკება თუ კვერთხი ამ ეპოქისა უნდა იყოს. ჩვენი ვარაუდით, ჯრუჭულას ქანდაკება ან რაიმე ზომორფულ გამოსახულებიან (ჯიხვი, თუ სპილო?) ამულეტს, ან კვერთხის ნატეხს უნდა წარმოადგენდეს. უნდა აღვნიშნოს, რომ იგი გაცვეთილია, ეტყობა ხელში ხშირი ჭერის, ან საკიდით (?) გულზე ტარების შედეგად. რაც შეეხება ჯვრის გამოსახულებას, მას ალბათ რაღაც სიმბოლური მნიშვნელობა ჰქონდა.

ზემოთ აღნიშნულ ორივე ნივთს ახასიათებს ერთი საერთო ნიშანი. ჩვენი აზრით, ორივე ნივთი წარმოადგენს ხელოვნების მცირე ფორმის ნიმუშს, რომლის შექმნა დაიწყო ბუნებამ და დაასრულა ადამიანმა, კერძოდ, ქანდაკებაზე ნახვრეტის კეთება დაწყებულია წყლის (წვეთის) მოქმედებით, ხოლო ადამიანმა იგი გააფართოვა და დასრულებული სახე მისცა. ხოლო ქვის ფილას თავიდანვე, ბუნებრივად ჰქონდა ჯვარედინი მკრთალი დარები, ადამიანმა კი იგი შემდგომში ხელოვნურად გააღრმავა ნაკაწრებით და მისცა სიმბოლური დატვირთვა.

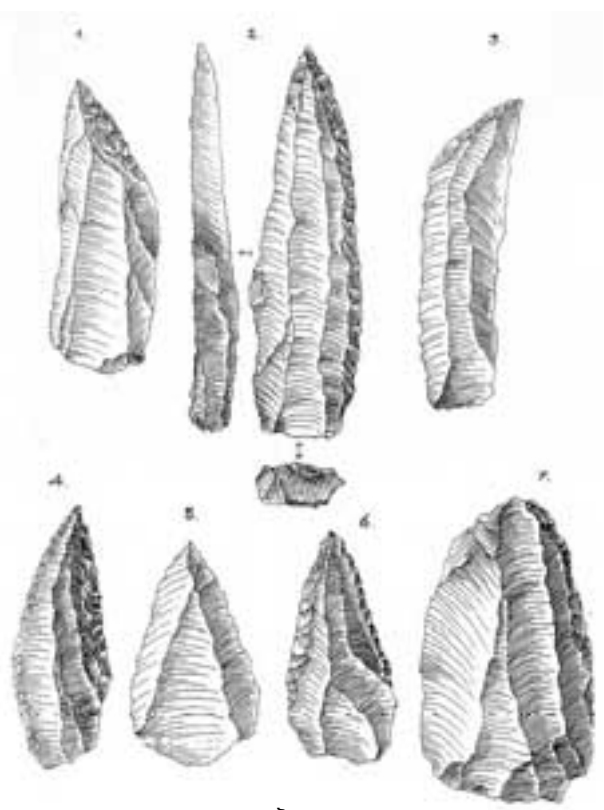
იმედი გვაქვს, მომავალი კვლევა და ჩატარებული ანალიზების შედეგები უფრო მეტ სიცხადეს შეიტანს საქართველოს ლევალუაური ინდუსტრიების კვლევის საკითხში და ზუსტ პასუხს გაგვცემს, თუ ვინ იყვნენ ლევალუას კულტურის მატარებელი ადამიანები და რა როლი ითამაშეს თანამედროვე ადამიანის ჩამოყალიბების საქმეში.

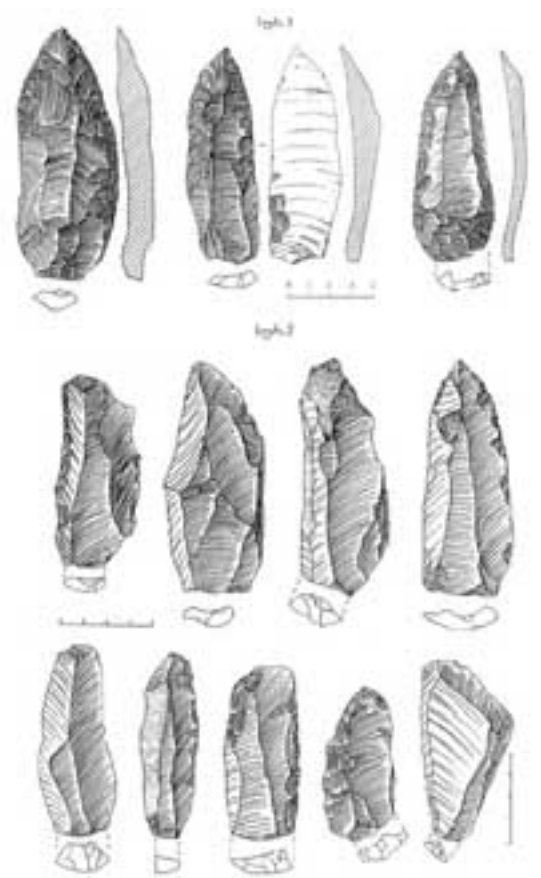
ტაბ. I

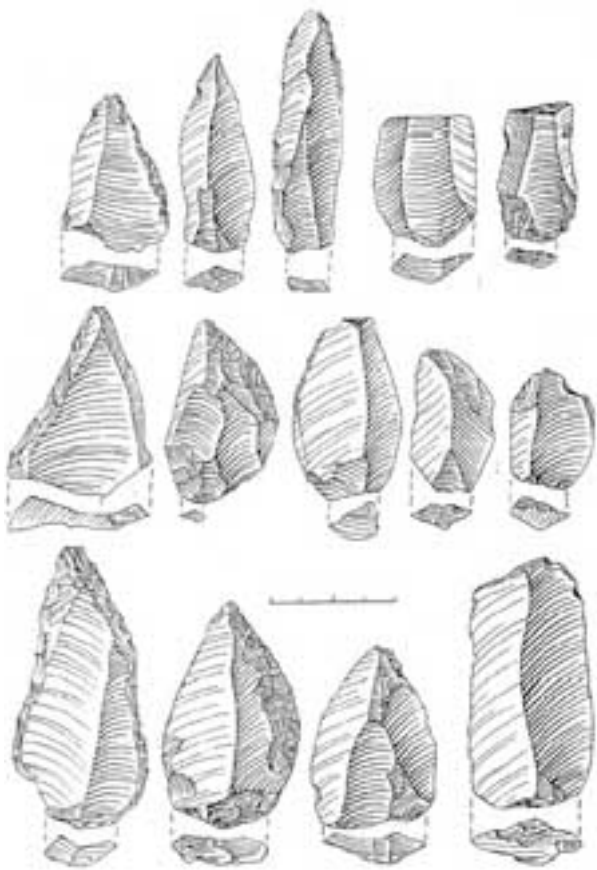
ტაბ. II

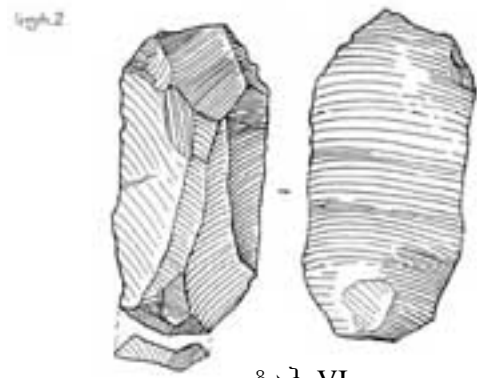
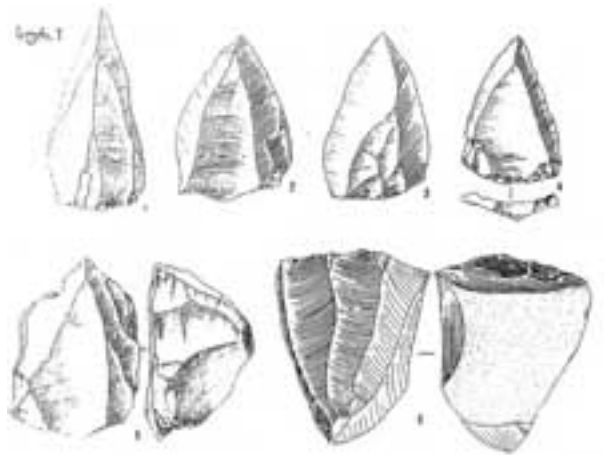
ტაბ. III

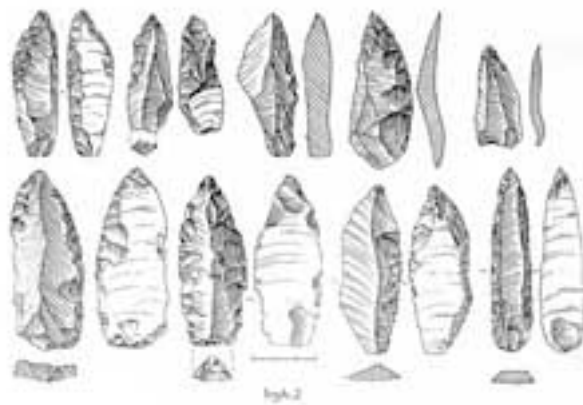
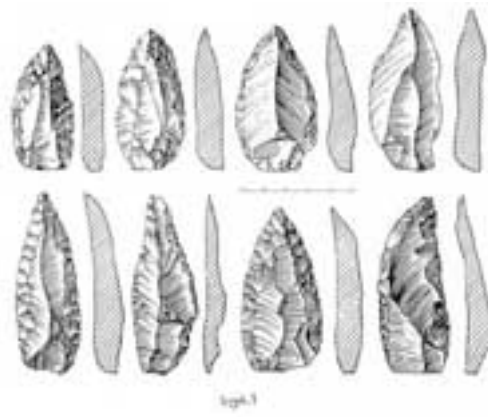
ტაბ. IV

ՃՏԾ. V

ՃՏԾ. VI

ՃՏԾ. VII

შენიშვნები:

1. Mortillet, G. de. 1883. Le Préhistorique: Antiquité de l'Homme. Paris, pp. 240, 255.
2. Bordes, F. 1961. Typologie du Paléolithique Ancien et Moyen. Bordeaux: Delmas. Publications de l'Institut de Préhistoire de l'Université de Bordeaux, Memoire 1. p. 14.
3. Bordes, F. 1980. Le débitage Levallois et ses variantes. Bulletin de la Société Préhistorique Française. pp. 45-49
4. Boëda, E. 1988. Le concept Levallois et évaluation de son champ d'application. L'Homme de Néandertal, Vol.4: La Technique. Liège: Etudes et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège, pp. 13-26.
5. Boëda, E. დასახ. ნაშრ.
6. Boëda, E. დასახ. ნაშრ.
7. Bradley, B. Experimental Lithic Technology with Special Reference to the Middle Paleolithic. PhD dissertatoin, University of Cambridge. In : the Neanderthal Legacy (Paul Mellars), New Jersey, 1996.
8. Boëda E. დასახ. ნაშრ.
9. Boëda E. დასახ. ნაშრ.
10. Bordes F., 1950. Principes d'une méthode d'étude des techniques de débitage et de la typologie du paléolithique ancien et moyen. L'Anthropologie, t.54, n.1-2. pp.19-34.
11. Neuville, R. 1951. Le Paléolithique et le Mésolithique de Désert de Judée. Paris: Masson; Gordon, D. 1993. Musterian tool selection, reduction, and discard at Ghar. Israel Journal of Field Archaeology 20: 205-18; Meignen, L. 1994. Le Paléolithique moyen au Proche-Orient: Le phénomène laminaire, 125-59. Les Industries Laminaires au Paléolithique Moyen, ed. S.Révillion and A.Tuffreau. Paris: CNRS Editions; Meignen, L. 1995. Levallois lithic production systems in the Middle Paleolithic of the Near East: The case of the unidirectional method, 361-80. In The Definition and Interpretation of Levallois Technology, ed. H.Dibble and O. Bar-Yosef. Madison: Prehistory Press; Crew, H.L. 1976. The Mousterian site of Rosh Ein Mor, 75-112. Prehistory and Paleoenvironment in the Central Negev (Israel), Vol. 1, The Avdat/Aqev Area, Part 1, ed. A.E.Marks. Dallas: SMU Press.; Marks, A. and Monigal K. 1995. Modeling the production of elongated blanks from the Early Levantine Mousterian at Rosh Ein Mor, 267-78. The Definition and Interpretation of Levallois Technology, ed. H.Dibble and O. Bar-Yosef. Madison: Prehistory Press.; Meignen, L. 1998. Hayonim Cave Lithic Assemblages in the Context of the Near Eastern Middle Paleolithic: A Preliminary Report.; Solecki, R.L., and Solecki R.S. 1995. The Mousterian Industries of Yabrud Shelter I: A reconsideration, 381-98. In The Paleolithic Prehistory of the Zagros-Taurus, ed. D.I. Olszewski and H.L. Dibble. Philadelphia: The University Museum of the University of Pennsylvania.; Schroeder, B. 1969. The Lithic Industries from Jejr Aila and their Bearing on the Problem of the Middle to Upper Paleolithic Transition. Ph. D.diss. Columbia University. New York.; Akazawa, T. 1979. Middle Paleolithic assemblages from Duara Cave. Bulletin of the Museum of the University of Tikyo 16: 1-30.; Nishaki, Y. 1989. Early blade industries in the Levant: The placement of Duara IV industry in the context of the Levantine Early Middle Paleolithic. Paléorient 15: 215-29.; Copeland, L., and F.Hours. 1983. Le Yabroudien d'El Kowm (Syrie) et sa place dans le Paléolithique du Levant. Paléorient 9:21-37.; Boëda, E., and S. Muhesen. 1993. Umm El Tlel (El Kowm, Syrie): Etude préliminaire des industries lithiques du Paléolithique moyen et supérieur 1991-1992. Cahiers de l'Euphrate 7: 47-91. In: Neandertal and Modern Humans in Western Asia (Ed. T. Akazawa, K.Aoki, O.Bar-Yosef). New-York.;
12. Boutié, P. 1989. Etude technologique de l'industrie Mustérienne de la grotte Qafzeh (prés de Nazreth, Israel), 213-29. Investigations in South Levantine Prehistory: Préhistoire du Sud-Levant, ed. Bar-Yosef and B. Vandemeersch. Oxford: British Archaeological Reports International Series 497.; Hovers, E. 1997. Variability of Levantine Mousterian Assemblages and Settlement Patterns: Implications for the Development of Human Behavior. Ph.D.diss. Hebrew University. Ierusalem.; Fleisch, S.J. 1970. Les habitats du paléolithique moyen à Naamé (Liban). Bulletin du Musée Beyrouth 23: 25-98.
13. Meignen 1995. dasax. naSr.; Copeland, L. 1975. The Middle and Upper Palaeolithic of Lebanon and Syria in the light of recent research, 317-50. Problems in Prehistory: North Africa and the Levant, ed. F. Wendorf and A. E. Marks. Dallas: SMU Press.; Copeland, L. 1983. The Palaeolithic industries at Adlun, 89-366. Adlun in the Stone Age: The Excavations of D.A.E. Garrod in the Lebanon, 1958-1963, ed. D. Roe. Oxford: British Archaeological Reports International Series 159.; Ronen, A. 1984. Sefunim Prehistoric Sites, Mount Carmel, Israel. Oxford: British Archaeological Reports International Series 230.; Neuville, 1951. dasax. naSr.; Akazawa, T., S. Muhesen, Y. Dodo, O.Kondo, S. Muhesen, Y. Dodo, O.Kondo, Mizoguchi, Y. Abe, Y. Nishaki, S. Ohta, T. Oguchi, and J. Haydal. 1995. Neanderthal infant burial from the Dederyeh Cave in Syria. Paléorient 21: 77-86.; Hovers, E., Y. Rak, and W.Kimbel. 1991. Amud Cave-1991 season. Journal of the Israel Prehistoric Society 24: 152-7; Meignen, L., and O. Bar-Yosef. 1991. Les outillage lithiques moustériens de Kébara, 49-76. Le Squelette Moustérienne de

- Kebara 2, ed. O. Bar-Yosef and B. Vandermeersch. Paris: CNRS Edition.; Henri, D. O. 1995. Prehistoric Cultural Ecology and Evolution. New York: Plenum Press.
14. Mercier, N., H. Valladas, G. Valladas, J.L. Reyss, A. Jelinek, L. Meignen, and J.L. Joron. 1995. TL dates of burnt flints from Jelinek's excavations at Tabun and their implications. *Journal of Archaeological Science* 22: 495-510.
 - Bar-Yosef, O. 1998. Chronology of the Middle Paleolithic of the Levant. In: *Neandertals and Modern Humans in Western Asia*. (Ed. T. Akazava, K. Aoki, O. Bar-Yosef). New-York. P.44-48.
 15. მნიორაძე, ძველი ქვის ხანის მღვიმე-ნამოსახლარები წყალწითელას ხეობაში, თბილისი. 1992. გვ.112-207.
 16. დ.თუშაბრამიშვილი, ჯრუჭულის ხეობის გამოქვაბულები, საქართველოს მღვიმეები და გამოქვაბულები, I, თბ.,1963, გვ. 167-182.
 17. Д. Тушабрамишвили. Развитие культуры, в кн.-Грузия в антропогене. ТБ.1991. 448.
 18. დ.თუშაბრამიშვილი, ყვირილის ხეობის ქვის ხანის შემსწავლელი არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ 1966 წ. ჩატარებული სამუშაოების შედეგები. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ექსპედიციები, თბ., 1969.
 19. Н.Мамацашвили. Палинологическое изучение пещерных отложений-ИПК-1978. стр.84.
 20. დ. თუშაბრამიშვილი, ჯრუჭულის ხეობის გამოქვაბულები. გვ.53.
 21. დ.თუშაბრამიშვილი, ჯრუჭულის ხეობის გამოქვაბულები., მისივე, ყვირილის ხეობის..
 22. ნ.თუშაბრამიშვილი, დასავლეთ საქართველოს რამდენიმე შუა პალეოლითური ძველის ხელახალი დათარიღებისათვის. ძველის მეგობარი, 3 (110). თბ. 2000. გვ. 13-18.
 23. Н.Тушабрамишвили. Палеолитическая стоянка Самгле Клде. Палеолит Кавказа и сопредельных территорий. Тб. 1990. с. 51-54.
 24. Н.Тушабрамишвили. დასახ. ნაშრ.
 25. ნ. თუშაბრამიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ.17.
 26. В.П.Любин. Мустьерские культуры Кавказа. Л. 1977. с.13-66.
 27. В.П.Любин. Мустьерские культуры Кавказа. Л. 1977. с.96-142.
 28. В.П.Любин. Мустьерские культуры Кавказа. Л. 1977. с.28.
 29. O.Bar-Yosef, A.Belfer-Cohen, T.Meshveliani, D.Lordkipanidze and N. Tushabramishvili. Paleolithic Research in Western Transcaucasia, the Republic of Georgia, Harvard University, 1998. სამუშაო თეზისები.
 30. Габуния Л.К., Тушабрамишвили Д.М., Векуа А.К. Первая находка остатков мустьерского человека на Кавказе. ВА. 1961. Вып.8. с.161.

Nikoloz Tushabramishvili

Georgian State Museum

THE LEVALLOIS-DOMINATED INDUSTRIES OF GEORGIA

The varied habitats of Georgia, located adjacent the Black Sea, provided reliable, predictable and relatively easily accessible animal and vegetal food resources even under Glacial climatic conditions. Abundant natural shelters and good raw material (e.g. radiolarite, flint) enabled Middle Paleolithic knappers to easily procure material to produce stone tools.

The reconstruction of the paleoenvironment and cultural history in this particular region holds great importance. It will assist us in testing hypothesis concerning the dispersals of Neandertals, the cultures and survival strategies of Middle Paleolithic humans.

The five Middle Paleolithic cultural variants are recognized in Georgia. The archaeological evidence demonstrates similarities with the Middle Paleolithic industries of Anatolia, the Zagros region, and the Levant.

Some Late Acheulean and Mustertian assemblages characterized by blades and elongated points, as recovered in Djrchula, Koudaro, Tsona, Shvalieti, Samgle Klde and some open sites from Chiatura and Ckhinvali regions, resemble the "Tabun D-type" and Hummalian entities in the Levant.

TL and ESR dates in Tabun and Hayonim caves indicate a time span from 270 ka through 170 ka. We suppose that the resemblance between Levant and mentioned region of Caucases is a result of the periodically migrations especially from the South to the North. Unfortunately we have not yet the dates from above mentioned sites of Georgia. We suppose that the oldest layers of M.P. sites of Georgia are younger (<150 ka?) than the sites of Levant.

Two very interesting pieces are discovered in the mousterian layers of the Tsona and Djrchula caves. In Tsona is founded the flat shingle (pebble) stone with the cross image. From the II M.P. layer of Djrchula we have the piece of argilite with the image of some of the animal (Capra? Elephant?).